

Date: 7th October-2025

**ERTA TURMUSH QURISHNING IJTIMOIIY-PSIXOLOGIK TOMONLARI VA
UNING BUGUNGI KUNDAGI SALMOG'I**

Sodiqova Gulbarno Odiljon qizi
psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Hozirda O'zbekiston Oila kodeksida nikoh yoshi 18 yosh etib belgilangan. Faqat kamdan-kam hollarda (homiladorlik, bola tug'ilishi, voyaga yetmaganlarning emansipatsiyasi) shahar hokimining ruxsati bilan nikoh yoshi bir yilga kamaytirilishi mumkin. 18 yoshgacha bo'lgan qizlarning rasmiy ro'yxatga olingan nikohlari keskin kamaydi – 2010-yilda 8223 tadan 2023-yilda atigi 68 taga – asosan 2019-yilda Oila kodeksiga qizlarning nikoh yoshini 17 yoshdan 18 yoshgacha oshirgan o'zgartirishlar tufayli. Biroq, qonun 18 yoshgacha bo'lgan nikohlarni yo'q qilmagan. Buning o'rniga, ota-onalar o'z qizlarini qonuniy ro'yxatdan o'tmasdan nikoh deb nomlanuvchi norasmiy diniy marosimlar orqali turmushga berishadi. Liliya Ochilova va Xurshida Saydivaliyevaning "Markaziy Osiyoda jamiyat, gender va oila" nashriyotida chop etilgan erta turmush va tug'ilish bo'yicha tadqiqotida 2021-yilda 18 yoshgacha bo'lgan qizlar o'rtasida 1496 nafar tug'ilish qayd etilgan, bu 2020-yilga nisbatan 56 foizga oshgan. o'smir qizlar orasida ro'yxatdan o'tmagan nikohlar soni haqida taxminlar qiling. Ayrim noqonuniy erta nikohlar ijtimoiy tarmoqlarda tarqatilgan to'y videolari yoki politsiya tomonidan hibsga olingani haqidagi xabarlar orqali jamoatchilik e'tiborini tortadi. Bu hibsga olishlar ko'pincha ro'yxatdan o'tmagan nikoh marosimlarini o'tkazayotgan ota-onalar yoki imomlarga qaratilgan bo'lib, boshqalarga ogohlantirish sifatida xizmat qiladi. Jumladan, joriy yil boshida o'g'li va 17 yoshgacha bo'lgan qiz o'rtasida nikoh uyushtirgani uchun jarimaga tortilgan sirdaryolik erkak haqidagi xabar mahalliy OAVda tarqaldi. Bunday ro'yxatga olinmagan nikohlar yosh qizlarni qonuniy himoyasiz qoldiradi. – Ular voyaga yetmagan bo'lgani uchun nikohlari qonuniy hisoblanmaydi, – deydi huquqshunos, gender masalalari bo'yicha ekspert, Toshkent davlat yuridik universiteti dotsenti Kamola Alieva. "Qizning xotin sifatida qonuniy huquqlarini himoya qilish u voyaga yetguncha va nikohni rasmiylashtirmaguncha qiyin. Shariat asosida ajralish holatlarida (er xotinni uch marta ma'lum bir so'z aytish orqali ajrashishi mumkin) ular o'rtasidagi mulkiy va boshqa munosabatlar rasmiy huquqiy asoslar bilan tartibga solinmaydi. Kelin o'zi otasi rasman ro'yxatdan o'tganidan keyin farzandi uchun aliment talab qilishi mumkin. Nikah, u uning bir qismini talab qilishga urinishi mumkin, ammo bu jarayon murakkab va qiyin. Qonuniy belgilangan yosh chegarasidan tashqari, 11 yillik majburiy ta'lim (oldingi 9 yillik maktabda o'qish, keyin esa 2-3 yillik kollej yoki litseyda o'qish o'rniga) yosh qizlarning 18 yoshga to'lmasdan turmushga chiqishi yoki o'smir ona bo'lib qolishining oldini olishning asosiy chorasidir bo'lib xizmat qiladi. Xalq ta'limi vazirligi maktab ta'limini "ijtimoiy nazorat" vositasi sifatida belgiladi. Farzandlari o'qishdan to'xtatilsa, oqibatda ba'zi qizlar 18 yoshga to'lmasdan unashtirilgan, lekin o'qishni tugatib, qonuniy yoshga etguniga qadar turmushga chiqmasa, ota-onalar ham javobgarlikka tortiladi. E'lon So'nggi o'n yillikda atigi 18-19 yoshda turmushga chiqqan qizlar salmog'i doimiy ravishda oshib

Date: 7th October-2025

bormoqda. 2015-yilda kelinlarning atigi 21 foizi shu yosh guruhida bo'lgan; o'tgan yilga kelib, bu ko'rsatkich 36 foizga o'sdi va mamlakat bo'ylab 18-19 yoshdagi 102 mingdan ortiq kelinlar bor edi. E'lon Flourish bilan yaratilgan Erta turmush qurish azaldan o'zbek patriarxal madaniyatining bir qismi bo'lib kelgan. Qizlar oilalar uchun og'ir bo'lib ko'riladi, chunki ular ota-onalariga moddiy yordam bermaydilar yoki yoshlik yoshida ularga qaramaydilar. Ko'pgina oilalar o'g'illariga sarmoya kiritish va qizlaridan "qutilish" ni yanada oqilona deb bilishadi. Mamlakat mustaqillikka erishganidan so'ng, yoshlarni turmushga chiqishga da'vat etuvchi islomiy qadriyatlar bilan bir qatorda an'anaviy qadriyatlar ham qayta vujudga keldi va bu jarayon yangi hukumatning diniy urf-odatlariga nisbatan bag'rikenglik bilan yondashishi bilan tezlashdi. Ijtimoiy media platformalarining tobora ommalashib borayotgani ota-onalarning qizlarini tezroq turmushga berishga shoshilishlarini kuchaytirdi. An'anaga ko'ra, qizlar bokira sifatida turmushga chiqishlari kutiladi va yaxshisi hech qanday tanishuv tarixi bo'lmagan. Ijtimoiy tarmoqlarda shaxsiy ma'lumotlarini baham ko'rish va jinsiy aloqa qilish, oila sha'niga tahdid sifatida ko'riladigan asrda ota-onalar o'z qizlarining kelajakda yaxshi tengdosh topishlari haqida tobora ko'proq tashvishlanmoqda. E'lon "Ijtimoiy bosim ham muhim rol o'ynaydi", - deya tasdiqladi Alieva. "Ba'zi chekka hududlarda biz ota-onalarning qizlari yoshi katta bo'lgani uchungina qizlarini turmushga berishga shoshilishlarini kuzatamiz. Agar obro'li oiladan yaxshi nomzod qiziqish bildirsa, ota-onalar ko'pincha voyaga etmagan qizlarini o'yinni olish uchun berishadi". O'zbekistonda uyushtirilgan nikohlar mashhurlikiga qolmoqda, majburiy nikohlar hamon uchrab turadi. "Mahalla va oila" ilmiy-tadqiqot instituti tomonidan 2021-yilda o'tkazilgan tadqiqotda erta turmushga chiqqan yoki tug'ilgan 250 nafar o'smir qiz o'rganilgan. Respondentlarning 70 foizi ota-onalari o'zlarining nikohlari uchun mas'ul ekanini ko'rsatdilar, to'rtidan bir qismi esa sevgi uchun turmushga chiqdi. Erta nikohlar nafaqat kelinlarning sog'lig'iga (38,2 foiz), balki ularning ota-onalari bilan munosabatlariga ham (22,9 foiz) salbiy ta'sir ko'rsatgan. Shuningdek, yosh kelinlarning aksariyati turmush qurgandan keyin ham o'qishni davom ettirmaganliklarini ma'lum qilishgan – 17 foizi o'z xohishiga ko'ra, qariyb 40 foizi esa qaynona-qaynota va erining e'tirozlarini keltirgan. E'lon "Men o'zim ham 20 yoshimda turmushga chiqdim va shunday erta yoshda ko'p qiyinchiliklarni boshdan kechirdim, – deydi toshkentlik 42 yoshli Sayyora onasi o'zining va qizining obro'sidan qo'rqib, asl ismini aytmaslikni so'ragan. "Qizimga tanlagan kuyovimiz yaxshi oiladan edi va qizimning o'zi ham uni yoqtirardi. Shuning uchun biz uni endigina 20 yoshida turmushga berdik. U boy oilaga turmushga chiqdi va endi ikkita katta uyni boqishi kerak. O'qishdagi ko'rsatkichlari pasayib ketdi. Homilador bo'lishiga qaramay ertalab barcha kelinlik vazifalarini bajarishi kerak va shundan keyingina kollejga shoshiladi. "Men uni erta turmushga berganimdan juda afsusdaman. Eng yomoni shundaki, men endi uning ko'zlarida baxt ko'rmayapman." E'lon Erta nikohlar, ayniqsa uyushtirilgan va majburiy nikohlar, ko'plab qizlarni o'z uylariga qamab qo'yadi, ular qaynona-qaynotalariga xizmat qiladi va turli xil zo'ravonliklarga duchor bo'ladi.

40 ta demografik va salomatlik so'rovi ma'lumotlaridan foydalangan holda o'tkazilgan tadqiqot shuni ko'rsatadiki, rivojlanayotgan mamlakatlardagi ayollarning katta

Date: 7th October-2025

qismi o'smirlik chog'ida turmush qurishda davom etmoqda. Umuman olganda, ayollarning 20-50 foizi 18 yoshida turmushga chiqadi yoki birlashmaga kiradi, 40-70 foizi esa 20 yoshga to'ladi. Erta nikoh eng ko'p Sahroi Kabirdan janubiy Afrika va Janubiy Osiyoda, eng kam tarqalgani Shimoliy Afrika, Yaqin Sharq va Janubi-Sharqiy Osiyoda. 20-24 yoshdagi ayollar 40-44 yoshdagi ayollarga qaraganda 20 yoshga kelib turmush qurish ehtimoli kamroq; ko'pgina mamlakatlarda farq kamida 10 foiz punktni tashkil qiladi va ba'zi mamlakatlarda 30-40 foiz punktiga etadi. Ta'lim va birinchi nikoh yoshi individual darajada ham, jamiyatda ham kuchli bog'liqdir: o'rta maktabda o'qigan ayolning o'smirlik davrida turmushga chiqish ehtimoli ancha past, o'rta ma'lumotli ayollarning ulushi yuqori bo'lgan mamlakatlarda o'smirlik davrida turmushga chiqqan ayollarning ulushi kamroq.

Birinchi turmush qurish vaqti ayollarning reproduktiv xulq-atvorining muhim jihati bo'lib, keng qamrovli oqibatlariga olib keladi, ayniqsa ularning reproduktiv salomatligi va ijtimoiy holati uchun. Ko'pgina rivojlanayotgan mamlakatlarda turmush qurgan ayollarning birinchi tug'ilishlarining yarmidan to'rtidan uch qismigacha bo'lgan qismi ayollar birinchi ittifoqqa kirganidan keyin ikki yildan kamroq vaqt o'tgach sodir bo'ladi. Shunday qilib, erda nikoh odatda yoshligida bola tug'ish bilan bir vaqtda sodir bo'ladi. Erta homiladorlik yosh ayolning sog'lig'iga katta xavf tug'diradi va agar u homiladorlikni to'liq o'tkazsa, uning chaqalog'i uchun katta xavf tug'diradi; bu xavflar qashshoqlik va onalik va bolalikni muhofaza qilish xizmatlaridan etarli darajada foydalana olmaslik bilan kuchayadi. Bundan tashqari, yoshligida turmushga chiqqan ayollar, ehtimol, onalikni o'z hayotlarining yagona yo'nalishi sifatida topishlari mumkin. bandlik, ish tajribasi va shaxsiy o'sish uchun trening. Hatto ularning nikohi ham xavf ostida bo'lishi mumkin: erda yoshda bo'lgan birinchi nikoh uzoq muddatda ajralish va ajralish ehtimoli yuqori bo'lishi bilan bog'liq. O'z navbatida, nikohning buzilishi yolg'iz ota-ona bo'lgan ayollar uchun ijtimoiy va iqtisodiy muammolarni keltirib chiqaradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Burieva M.R. O'zbekistonda oila demografiyasi. -T.:, 1997. -182 b
2. Buxoriy-Al Abu Abdulloh Muhammad Ibn Ismoil. Hadis. VI jild. AL-Jomi' As-Sahih(Ishonarli to'plam). -T.:, «qomus», 1992. -527 b.
3. Исаев Д.Н., Каган В.Э. Половое воспитание и психогигиена пола у детей. -Л.:, 1979. - 184 с.
4. Исаев Д.Н., Каган В.Э. Психогигиена пола у детей: руководство для врачей. -М.:, 1986. -336 с.
5. Исаев Д.Н., Каган В.Э. Половое воспитание детей. -Л.:, 1988. -160 с.
6. Ismailov M.N. O'quvchi gigenasi. -T.:, 1977.
7. Klenitskaya E.M. Qiz bola tarbiyasi. -T.:, —Meditsinal, 1971.
8. Ковалев С.В. Психология современной семьи. -М.:, 1988. 21.Ковалев С.В. Подготовка старшеклассников к семейной жизни. -М.:,Ю 1991.